

Пропозиції до проєкту Українського правопису

Прізвище Гінзбург _____
Власне ім'я Михайло _____
По батькові Давидович _____
Організація (установа) Інститут транспорту газу _____
Посада начальник відділу розробки нормативно-методичної документації
Тел. / факс / e-mail +38 050-625-24-71 ginzburg-md@utg.ua _____
Пропозиції _____

1 Загальні пропозиції.

1.1 Стиль, у якому викладено основні положення Правопису *не відповідає* його статусу стандарту державної мови, тобто нормативного документа, що встановлює для загального й неодноразового використання правила, норми, вимоги, настанови до застосовування української мови у сферах суспільного життя, визначених Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

У проєкті Правопису правила переважно викладено узагальненоособовими реченнями з головним членом *у формі першої особи множини теперішнього часу*, напр.: «І пишемо на початку слова відповідно до вимови...», «...між ними ставимо дефіс...», «...відокремлюємо дефісом...», «можемо не відокремлювати», «беремо в лапки», «застосовуємо такі розділові знаки», «розставляємо так». Така форма головного члена властива навчальній літературі, бо узагальнена форма займенника першої особи множини «ми» підкреслює спільність дій учителя / викладача й учнів / студентів.

Правила нормативних документів треба викладати узагальненоособовими реченнями з головним членом *у формі третьої особи множини теперішнього часу* або безособовими реченнями з головним членом *у формі модального прислівника + інфінітив*. Такі речення підкреслюють поширеність припису на всіх без винятку, напр.: «І пишуть на початку слова відповідно до вимови...», «...між ними ставлять дефіс...», «...відокремлюють дефісом...», «можна не відокремлювати», «беруть в лапки», «застосовують такі розділові знаки», «розставляють так».

Пропозиція: у тексті проєкту Правопису замінити «пишемо» на «пишуть» (290 разів), «ставимо» на «ставлять» (113 разів), «відокремлюємо» на «відокремлюють» (11 разів), «можемо» на «можна» (9 разів), «беремо» на «беруть» (9 разів), «застосовуємо» на «застосовують» (2 рази), «розставляємо» на «розставляють» (1 раз) тощо.

1.2 У деяких місцях проєкту Правопису дієслова на *-ся* вжито *в пасивному значенні*, що суперечить рекомендаціям сучасної академічної української граматики (Теоретична морфологія, с. 243; Морфологія_2017, с. 446) про невластивість таких конструкцій сучасній українській мові.

Пропозиція: замінити пасивні конструкції на активні або результатіві згідно з табл. 1.

Таблиця 1

У проєкті Правопису:	Пропонуємо:
1. Український алфавіт складається з тридцяти трьох букв, кожна яких може вживатися у вигляді великої і малої букви...	1. Український алфавіт складається з тридцяти трьох букв, кожна з яких можна вживати у формі великої і малої букви...
§ 49, п. 7, 2). Примітка 2. Власні міфологічні назви, що перетворилися на загальні або вживаються в переносному значенні, пишемо з малої букви...	§ 49, п. 7, 2). Примітка 2. Власні міфологічні назви, що перетворилися на загальні або вжиті в переносному значенні, пишуть з малої букви...
§ 86, п. 1, 2), 2.2), примітка 1. ... на позначення часу вживається переважно закінчення -і (-ї):...	§ 86, п. 1, 2), 2.2), примітка 1. ... на позначення часу вживають переважно закінчення -і (-ї):...
§ 135. 1. Англійський звук [ə:], якому найчастіше відповідають англійські буквосполучення ear, er, ir, or, ur, yr , не має в українській мові фонетичного аналога і відтворюється здебільшого українським буквосполученням ер ...	§ 135. 1. Англійський звук [ə:], якому найчастіше відповідають англійські буквосполучення ear, er, ir, or, ur, yr , не має в українській мові фонетичного аналога і його відтворюють здебільшого українським буквосполученням ер ...
§ 153, п. 3, 3), примітка. ...у деяких прикметниках зазначені приголосні перед суфіксом -ськ- не чергуються і передаються відповідно на письмі...	§ 153, п. 3, 3), примітка. ...у деяких прикметниках зазначені приголосні перед суфіксом -ськ- не чергуються і їх передають відповідно на письмі...
§ 154, п. 6. ...як розділовий, а не власне орфографічний знак дефіс уживається в тих випадках...	§ 154, п. 6. ...як розділовий, а не власне орфографічний знак дефіс уживають у тих випадках...
Крім них, уживається також скісна риска (/)...	Окрім них, уживають також скісну риску (/)...
§ 155, п. 1, 5). Примітка 2. Після цитати або іншої текстової ілюстрації перед прізвищем автора чи вказівкою на інше їхнє джерело, наведене в дужках, якщо відповідне речення подається в рядок, крапку ставимо після дужок.	§ 155, п. 1, 5). Примітка 2. Після цитати або іншої текстової ілюстрації перед прізвищем автора чи вказівкою на інше їхнє джерело, наведене в дужках, якщо відповідне речення подають у рядок, крапку ставлять після дужок.
§ 157, п. 1. 1) у кінці речення, що вимовляється	§ 157, п. 1. 1) у кінці речення, що його

У проєкті Правопису:	Пропонуємо:
з окличною інтонацією...	<i>вимовляють</i> з окличною інтонацією...
§ 157, п. 1. 3) після звертань (непоширених або поширених), що <i>вимовляються</i> з виразною окличною інтонацією...	§ 157, п. 1. 3) після звертань (непоширених або поширених), що <i>їх вимовляють</i> з виразною окличною інтонацією...
§ 157, п. 1. 4) після вигуків, а також після слів так і ні , коли вони стоять на початку речення <i>й вимовляються</i> з виразною окличною інтонацією...	§ 157, п. 1. 4) після вигуків, а також після слів так і ні , коли вони стоять на початку речення <i>і їх вимовляють</i> з виразною окличною інтонацією...
§ 157, п. 1, 5) ...(відповідні слова й речення в таких випадках звичайно <i>виділяються</i> з обох боків тире)...	§ 157, п. 1, 5) ...(відповідні слова й речення в таких випадках звичайно <i>виділяють</i> з обох боків тире)...
§ 158, п. 1, 1.1, 1), примітка 3. У разі поєднання в одному ряду однорідних і неоднорідних прикладок відповідно <i>розставляються</i> й розділові знаки...	§ 158, п. 1, 1.1, 1), примітка 3. У разі поєднання в одному ряду однорідних і неоднорідних прикладок відповідно <i>розставляють</i> і розділові знаки...
§ 158, п. 1, 1.1, 1), примітка 3. Але прикладки, що стоять після означуваного іменника, <i>відокремлюються</i> комами незалежно від їхнього змістового навантаження...	§ 158, п. 1, 1.1, 1), примітка 3. Але прикладки, що стоять після означуваного іменника, <i>відокремлюють</i> комами незалежно від їхнього змістового навантаження...
§ 158, п. 1, 1.1, 2). Примітка 3. Якщо однорідні члени речення поєднані сполучниками і (й), та (=і) в пари, то перед сполучниками коми не <i>ставляться</i> , а пари <i>відокремлюються</i> комами...	§ 158, п. 1, 1.1, 2). Примітка 3. Якщо однорідні члени речення поєднані сполучниками і (й), та (=і) в пари, то перед сполучниками коми не <i>ставлять</i> , а пари <i>відокремлюють</i> комами...
§ 158, п. 1, 1.1, 1), примітка 5. ...такі звороти не <i>відокремлюються</i> комою, оскільки їх не можна розглядати як звичайні однорідні члени речення...	§ 158, п. 1, 1.1, 1), примітка 5. ...такі звороти не <i>відокремлюють</i> комою, оскільки їх не можна розглядати як звичайні однорідні члени речення...
§ 158, п. 1, 1.1. 4) між однорідними членами речення, пов'язаними приєднувальними сполучниками і, та, та й, ще й, та ще (й), а також, а то й та ін., коли до вже сказаного <i>додається</i> ще один елемент (або більше), який ніби	§ 158, п. 1, 1.1. 4) між однорідними членами речення, пов'язаними приєднувальними сполучниками і, та, та й, ще й, та ще (й), а також, а то й та ін., коли до вже сказаного <i>додають</i> ще один елемент (або більше), який ніби

У проєкті Правопису:	Пропонуємо:
пізніше виникає у свідомості мовця:...	пізніше виникає у свідомості мовця:...
§ 158, п. 1, 1.1. 9) після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні, і інтонаційно досить тісно пов'язані з реченням у цілому...	§ 158, п. 1, 1.1. 9) після вигуків, якщо їх вимовляють з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні, і вони інтонаційно досить тісно пов'язані з реченням у цілому...
§ 158, п. 1, 1.1, 9). Примітка 1. Слова о, ой, ох, ах , коли вони інтонаційно тісно пов'язані з дальшим звертанням (тобто якщо після них у вимові немає паузи) і вживаються у значенні підсилювальних часток, комою не відокремлюються ...	§ 158, п. 1, 1.1, 9). Примітка 1. Слова о, ой, ох, ах , коли вони інтонаційно тісно пов'язані з дальшим звертанням (тобто якщо після них у вимові немає паузи) і вжиті в значенні підсилювальних часток, комою не відокремлюють ...
§ 158, п. 1, 1.1, 9). Примітка 2. Не відокремлюються вигуки на початку речення, якщо вони стоять перед особовим займенником, після якого йде звертання...	§ 158, п. 1, 1.1, 9). Примітка 2. Не відокремлюють вигуки на початку речення, якщо вони стоять перед особовим займенником, після якого йде звертання...
§ 158, п. 1, 1.1, 15), 15.3). Якщо такі обставини не є уточненням до попередніх обставин у реченні, можливість їх змістового й, відповідно, інтонаційного виділення обмежується і, отже, відокремлення стає менш обов'язковим...	§ 158, п. 1, 1.1, 15), 15.3). Якщо такі обставини не є уточненням до попередніх обставин у реченні, можливість змістового й, відповідно, інтонаційного виділення їх обмежена і, отже, відокремлення стає менш обов'язковим...
§ 158, 2, п. 1, 3), примітка 8. ...(змістова відмінність між першими і другими конструкціями виражається різним логічним виділенням їхніх компонентів і, відповідно, інтонацією)...	§ 158, 2, п. 1, 3), примітка 8. ...(змістова відмінність між першими і другими конструкціями виражена різним логічним виділенням їхніх компонентів і, відповідно, інтонацією)...
§ 161, п. 1, 1). Потреба в такому тире посилюється за наявності в реченні зіставлення...	§ 161, п. 1, 1). Потребу в такому тире посилює наявність в реченні зіставлення...
§ 161, п. 1, 1), примітка 1. Якщо в таких реченнях логічно й, відповідно, інтонаційно виділяється переважно присудок, тире перед ним можемо не ставити...	§ 161, п. 1, 1), примітка 1. Якщо в таких реченнях логічно й, відповідно, інтонаційно виділяють переважно присудок, тире перед ним можна не ставити...
§ 161, п. 1. 12) між двома або рідше кількома	§ 161, п. 1. 12) між двома або рідше кількома

У проєкті Правопису:	Пропонуємо:
власними іменами, сукупністю яких називається вчення, теорія, науковий закон...	власними іменами, сукупністю яких називають учення, теорію, науковий закон...
§ 161, п. 2. 2) між частинами безсполучникового складного та складносурядного речень, зміст яких різко протиставляється або зіставляється ...	§ 161, п. 2. 2) між частинами безсполучникового складного та складносурядного речень, зміст яких різко протиставляють або зіставляють ...
§ 161, п. 2. 4) між частинами безсполучникового складного речення, зміст яких порівнюється ...	§ 161, п. 2. 4) між частинами безсполучникового складного речення, зміст яких порівнюють ...
§ 161, п. 2, б). ...особливо в реченнях з кількома підрядними, коли в головній частині узагальнюється зміст попередніх підрядних...	§ 161, п. 2, б). ...особливо в реченнях з кількома підрядними, коли головна частина узагальнює зміст попередніх підрядних...
§ 162, п. 1, 1). Три крапки ставимо всередині речення також для позначення певної паузи, коли далі висловлюється щось несподіване...	§ 162, п. 1, 1). Три крапки ставлять усередині речення також для позначення певної паузи, коли далі висловлюють щось несподіване...
§ 162, п. 1, 1). Примітка. У випадках, коли три крапки поєднуються в реченні з іншими розділовими знаками, у препозиції до них вони подаються повністю, а в постпозиції — після знака питання і знака оклику — ставимо дві крапки...	§ 162, п. 1, 1). Примітка. У випадках, коли три крапки поєднуються в реченні з іншими розділовими знаками, у препозиції до них їх подають повністю, а в постпозиції — після знака питання і знака оклику — ставлять дві крапки...
§ 162, п. 1. 1) для виділення в тексті прямої мови, цитат (див. § 167) — як у тих випадках, коли цитата становить окрему частину складного речення, так і тоді, коли вона вживається в межах простого речення або однієї з частин складного речення як їхній компонент...	§ 162, п. 1. 1) для виділення в тексті прямої мови, цитат (див. § 167) — як у тих випадках, коли цитата становить окрему частину складного речення, так і тоді, коли її вживають у межах простого речення або однієї з частин складного речення як їхній компонент...
§ 162, п. 2. 2) для виділення вставлених слів, сполучень слів і речень, що подаються як додаткові зауваження	§ 162, п. 2. 2) для виділення вставлених слів, сполучень слів і речень, поданих як додаткові зауваження та пояснення до

У проєкті Правопису:	Пропонуємо:
та пояснення до основного змісту речення...	основного змісту речення...
§ 165, п. 1, 1). <i>Уживаються</i> також комбіновані єднально-розділові сполучники і/або , рідше та/або (без відступів до і після скісної риски)...	§ 165, п. 1, 1). <i>Уживають</i> також комбіновані єднально-розділові сполучники і/або , рідше та/або (без відступів до і після скісної риски)...
§ 167, п. 4, 2). Коли <i>пряма мова подається</i> в лапках, після неї також <i>ставимо</i> тире...	§ 167, п. 4, 2). Коли <i>пряму мову подають</i> у лапках, після неї також <i>ставлять</i> тире...
§ 167, п. 4. 3) розривати пряму мову, і тоді, якщо пряма мова починається з абзацу, перед її початком <i>ставимо</i> тире, а якщо без абзацу (в рядок), перед початком і в кінці її <i>ставляться</i> лапки, і <i>застосовуються</i> такі правила...	§ 167, п. 4. 3) розривати пряму мову, і тоді, якщо пряма мова починається з абзацу, перед її початком <i>ставлять</i> тире, а якщо без абзацу (в рядок), перед початком і в кінці її <i>ставлять</i> лапки, і <i>застосовують</i> такі правила...
§ 167, п. 4, 3). 3.1) коли на місці розриву не має бути ніякого розділового знака або мали б бути кома, крапка з комою, двокрапка або тире, то перед словами автора й після них <i>ставимо</i> комбінований знак кома й тире, а <i>пряма мова продовжується</i> з малої літери...	§ 167, п. 4, 3). 3.1) коли на місці розриву не має бути ніякого розділового знака або мали б бути кома, крапка з комою, двокрапка або тире, то перед словами автора й після них <i>ставлять</i> комбінований знак кома й тире, а <i>пряму мову продовжують</i> з малої літери...
§ 167, п. 4, 3). 3.2) коли на місці розриву мала б бути крапка, то перед словами автора <i>ставимо</i> кому й тире, а після них — крапку й тире, причому <i>пряма мова продовжується</i> з великої літери...	§ 167, п. 4, 3). 3.2) коли на місці розриву мала б бути крапка, то перед словами автора <i>ставлять</i> кому й тире, а після них — крапку й тире, причому <i>пряму мову продовжують</i> з великої літери...
§ 167, п. 4, 3). 3.3) коли на місці розриву мав би бути знак питання або знак оклику, то перед словами автора <i>зберігаємо</i> цей знак і <i>додаємо</i> тире, а після слів автора <i>ставимо</i> крапку й тире, причому <i>пряма мова продовжується</i> з великої літери...	§ 167, п. 4, 3). 3.3) коли на місці розриву мав би бути знак питання або знак оклику, то перед словами автора <i>зберігають</i> цей знак і <i>додають</i> тире, а після слів автора <i>ставлять</i> крапку й тире, причому <i>пряму мову продовжують</i> з великої літери...
§ 167, п. 4. б) якщо в діалозі, що <i>подається</i> в рядок, після репліки одного з	§ 167, п. 4. б) якщо в діалозі, що <i>його подають</i> у рядок, після репліки одного з

У проєкті Правопису:	Пропонуємо:
учасників ідуть слова автора, то перед наступною реплікою іншого учасника тире не ставимо :...	учасників ідуть слова автора, то перед наступною реплікою іншого учасника тире не ставлять :...
§ 167, п. 5, 1). Цитати, що виступають як самостійні висловлення (напр., в епіграфах), лапками не виділяються ...	§ 167, п. 5, 1). Цитати, що виступають як самостійні висловлення (напр., в епіграфах), лапками не виділяють ...
§ 167, п. 5, 3), примітка 2. ...джерело ззначається переважно без дужок... ...її джерело ззначається звичайно після крапки й тире...	§ 167, п. 5, 3), примітка 2. ...джерело ззначають переважно без дужок... ...її джерело ззначають звичайно після крапки й тире...

1.3 Уважаю також недоцільним подавати в прикладах пасивні конструкції, популяризуючи їх. Це насамперед стосується прикладів у § 168:

НАН України у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства та Статутом НАН України, який ухвалюється та реєструється в порядку, встановленому законом. (п. 3);

Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:... (п. 4).

Пропозиція: замінити ці приклади на правильні.

1.4 Рубрикація самого проєкту Правопису **не відповідає** правилам рубрикації, викладеним у § 168.

Пропозиція: увідповіднити рубрикацію проєкту Правопису правилам рубрикації, викладеним у § 168. Особливо треба звернути увагу на рубрикацію § 158. Наприклад:

«13) для виділення відокремлених означень:

13.1) узгоджених означень, виражених:

13.1.1) дієприкметниками та прикметниками, що мають при собі залежні слова й стоять після означуваного іменника».

Хоча за правилами на найнижчому рівні членування мають бути малі літери (з дужкою).

1.5 У проєкті Правопису **порушено** правило стандартизації щодо вживання синонімів: якщо для певного поняття є два терміни – повні синоніми, то в межах одного стандарту треба вживати лише один з цих термінів-синонімів, зазвичай національного походження.

Так, у проєкті Правопису 421 раз вжито терміна **буква** і похідних від нього, а 60 разів вжито повного синоніма **літера** і похідних від нього.

Пропозиція: замінити термін **літера** і похідні від нього на термін – повний синонім **буква** і похідні від нього.

2 Пропозиції до конкретних положень проєкту Правопису.

2.1 Хибна класифікація дієприкметників і дієприслівників.

§ 119 «Дієприкметник» і § 120 «Дієприслівник» проєкту Правопису ґрунтуються на накиннутих чужомовних класифікаціях дієприкметників за часом (минулого і теперішнього часу) і за станом (активні / пасивні), а дієприслівників – за часом (минулого і теперішнього часу). Як наслідок ці параграфи оперують термінами, що суперечать граматичній концепції сучасної академічної граматики (Теоретична морфологія, с. 147, 287, 320–321; Морфологія_2017, с. 293, 487, 540–541) та інших авторитетних граматик (напр.: Шевельов, с. 319–320, 325), і це створює хибне уявлення про граматичні категорії українських дієприкметника й дієприслівника. Тим-то § 119–120 треба докорінно переробити.

Пропозиція:

- 1) вилучити § 119, п. 1, 1) «дієприкметники активного стану»;
- 2) вилучити § 119, п. 1, 1.1), бо всі знавці української мови (Б.Д. Антоненко-Давидович, О.Д. Пономарів, О.А. Сербенська та інші) та сучасні академічні граматики (Теоретична морфологія, с. 147) зазначають, що сучасній українській мові *не властиві* дієприкметники на **-чий**. А слова *живучий, квітучий, лежачий, стоячий*, подані як приклади в цьому підпункті, давно вже стали звичайними прикметниками. Слова ж на зразок *виконуючий, зростаючий, працюючий* суржикові, і їх невільно вживати в українських текстах ані зрідка, ані часто, тобто ніколи. До речі, дієприкметників на **-чий** узагалі нема у Українському правописі 1928 року, § 52;
- 3) викласти § 119, п. 1, 1.2) у такій редакції: «1) Дієприкметники на **-лий (-а, -е)** утворюють від спрефіксованих неперехідних дієслів доконаного виду: *зжовкнути – зжовклий, нависнути – навислий, осісти – осілий, почорніти – почорнілий*. Вони успадковують граматичне значення виду твірного дієслова, тобто можуть бути лише доконаного виду»;
- 4) викласти § 119, п. 2 в такій редакції: «2) дієприкметники:»;
- 5) додати до § 119, п. 2, примітка пункт 3 в такій редакції:
«3. Дієприкметники на **-ний, -тий** успадковують граматичне значення виду твірного дієслова, тобто можуть бути як доконаного, так і недоконаного виду, про що свідчать наведені вище приклади.»;
- 6) викласти перше речення § 120, п. 1 у такій редакції: «1. Дієприслівники на **-чи** творять від основи дієслова теперішнього часу за допомогою суфіксів **-учи (-ючи), -ачи (-ячи)**. Вони успадковують граматичне значення недоконаного виду твірного дієслова.»;
- 7) викласти початок першого речення § 120, п. 2 в такій редакції: «2. Дієприслівники на **-ши** творять від форми дієслова минулого часу чоловічого роду за допомогою суфікса **-ши <...>**» (див. Теоретична морфологія, с. 320-321; Морфологія_2017, с. 540–541), бо якщо йдеться про форму чоловічого роду, то вона завжди закінчується на приголосний);
- 8) додати до § 120, п. 2 примітку в такій редакції:

«**Примітка.** Дієприслівники на **-ши** успадковують граматичне значення виду твірного дієслова, тобто можуть бути як доконаного, так і недоконаного виду, про що свідчать наведені вище приклади.»

9) оскільки примітка, наявна в проєкті Правопису, стосується до всього § 120, вважаємо за доцільне викласти її як самостійний п. 3:

«**3.** Дієприслівники, утворені від зворотних дієслів, мають постфікс **-сь**: *сміючісь, узявшись*; рідше – **-ся**: *сміючіся, узявшися*.»;

10) також пропонуємо подати в Правописі окремий параграф про дієслівні форми на **-но, -то**.

Коментар: Зазначені пропозиції до § 119 «Дієприкметник» і § 120 «Дієприслівник» апробовано у моїй доповіді на Міжнародній науковій конференції «Граматичний портрет української мови у ХХІ сторіччі» на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни (м. Київ, 23–24 листопада 2023 року) й опубліковано в статті Гінзбург М. Д. Як увідповіднити термінологію чинного українського правопису положенням сучасної академічної граматики: пропозиції // Граматичний портрет української мови у ХХІ сторіччі: збірник тез наукових доповідей учасників Міжнародної наукової конференції на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни / упоряд.: Н. Г. Горголюк, Л. М. Колібаба, В. М. Фурса. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. С. 55–58.

2.2 Хибне твердження § 34, п. 1 про суфікси **-ува- / -юва-** і **-ова- (-ьова-)** у віддієслівних іменників.

Твердження «У віддієслівних іменниках і дієприкметниках пишемо **-ува- / -юва-** тоді, коли на перший голосний цього суфікса не падає наголос: *викру́чувати – викру́чування, викру́чуваний; очі́кувати – очі́кування, очі́куваний; підсі́нювати – підсі́нювання, підсі́нюваний*.

Якщо в дієприкметникові і зрідка у віддієслівному іменникові наголос падає на перший голосний дієслівного суфікса, то пишемо **-ова- (-ьова-)**: *друко́ваний, ма́льо́ваний, підпорядко́ваний, ришту́ваний, ришту́вання* (предметне значення), *упако́ваний, упако́вання* (предметне значення)» хибне.

Річ у тім, що воно поєднує правопис суфіксів дієприкметників, де дійсно все залежить від наголосу, і два варіанти суфіксів віддієслівних іменників **-ува- (-юва-)** у іменників з процесовим значенням та **-ова-** у іменників з предметовим значенням, причому від того самого дієслова можна утворити обидва іменники, наприклад, *риштува́ти — риштува́ння* (Дія за знач. риштувати) та *ришту́вання* (Тимчасове дерев'яне або трубчасте обладнання, що його встановлюють біля стін споруди під час її відбудови, ремонту, реставрації і т. ін.). Це правило щодо суфіксів віддієслівних іменників викладено в Наконечний, с. 218.

Пропозиція: викласти зазначені два абзаци в такий редакції:

«У дієприкметниках пишуть **-ува- (-юва-)** тоді, коли на перший голосний цього суфікса не падає наголос: *викру́чувати – викру́чуваний; очі́кувати – очі́куваний; підсі́нювати – . підсі́нюваний*. А коли в дієприкметникові наголос падає на перший голосний суфікса, то пишуть **-ова- (-ьова-)**: *друкува́ти –*

друкований, малювати – мальований, підпорядкувати – підпорядкований, риштувати – риштований, упакувати – упакований.

У віддієслівних іменниках суфікс залежить від значення: суфікс дієслова **-ува- (-юва-)** пишуть в іменників з процесовим значенням і **-ова- (-ьова-)** – в іменників з предметовим значенням результату процесу, причому від того самого дієслова можна утворити обидва іменники: *відшарувати – відшарування* (процес) і *відшаровання* (результат), *грунтувати – грунтування* (процес) й *грунтовання* (результат), *обґрунтувати – обґрунтування* (процес) й *обґрунтовання* (результат), *риштувати – риштування* (процес) і *риштовання* (результат); *спростувати – спростування* (процес) і *спростовання* (результат), *угрупувати – угрупування* (процес) та *угруповання* (результат), *устаткувати – устаткування* (процес) та *устатковання* (результат) тощо».

Коментар: Усі запропоновані в прикладах іменники із суфіксами **-ова- (-ьова-)** зафіксовано в академічному РУС 2003, с. 197, 447, 633, 672, 713, у передмові до якого зокрема зазначено, що «“Не менш продуктивними є українські віддієслівні іменники-відповідники на **-овання** від російських іменних лексем на **-ка** зі значенням “результат, наслідок, спосіб дії”» (с. II).

Про залежність суфікса віддієслівних іменників від значення викладено в статті Гінзбург М., Левіна С. Відродити творення термінів на позначання наслідку процесу // Українська мова, 2007. № 4. С. 96-101.

2.3 Уточнення правил писання складних прикметників у § 40.

2.3.1 Норма § 40, п. 2, 2), 2.2) потребує уточнення, бо критерієм писання з дефісом має бути не те, що «перша основа» «закінчується на **-ико (-іко)**», а сурядний зв'язок між обома частинами складного прикметника. Через це потрібно переглянути приклади, бо деякі з поданих складних прикметників утворені з іменника та узгодженого з ним прикметника, тобто підпадають під норму § 40, п. 1, 2), 2.1)]. А тому їх треба писати разом, напр.: **діалектико**матеріалістичний ← діалектичний матеріалізм, **політико**економічний ← політична економія

Пропозиція: Викласти § 40, п. 2, 2), 2.2) в такий редакції:

«2.2) складні прикметники, основи яких називають незалежні поняття, а перша запозичена основа закінчується на **-ико (-іко)**: *історико-культурний, лірико-епічний, логіко-граматичний, медико-генетичний, механіко-математичний, хіміко-бактеріологічний*;».

2.3.2 Норма § 40, п. 2, 2), 2.3) потребує уточнення, бо не зрозуміло в чому однорідність першої основи з другою, якщо вони називають незалежні поняття.

Пропозиція: Викласти § 40, п. 2, 2), 2.3) в такий редакції:

«2.3) складні прикметники, перша основа яких не має прикметникового суфікса, але за змістом вона є прикметниковою основою:...».

2.3.3 Примітка після § 40, п. 2, 2), 2.3) хибна, бо **головноногі** – це клас

морських молюсків, у яких ноги перетворилася на щупальця, що виходять безпосередньо з великої голови, а не з тулуба, як у більшості інших тварин. Отже, між двома основами не можна поставити сполучника *і*, бо має місце інший семантичний зв'язок, а перша основа за змістом є не прикметниковою, а іменниковою.

Пропозиція: Вилучити § 40, п. 2, 2), 2.3), примітка.

2.3.4 Норму § 40, п. 2, 2), 2.5) про писання прикметників від назв сторін світу запозичено з російського правопису. Річ у тім, що в російській мові назви сторін світу пишуть із дефісом: *юго-запад, юго-восток, северо-запад, северо-восток*. Відповідно з дефісом треба писати і похідні від них російськи прикметники: *юго-западный, юго-восточный, северо-западный, северо-восточный*. Таке писання з дефісом помилково перенесено в український правопис. Але в українській мові назви сторін світу утворені з іменника та узгодженого з ним прикметника: *південний захід, південний схід, північний захід, північний схід*. Тому згідно з нормою § 40, п. 1, 2), 2.1) відповідні прикметники треба писати разом: *південно́західний, південно́східний, північно́західний, північно́східний*.

Пропозиція: Вилучити § 40, п. 2, 2), 2.5), а зазначені прикметники *південно́західний, південно́східний, північно́західний, північно́східний* додати як приклади до норми § 40, п. 1, 2), 2.1).

2.3.5 Норма § 40, п. 1, 2), 2.7) поширюється лише на складні прикметники, першою частиною яких є числівник, написаний словом, і не охоплює слова зі значенням неозначеної кількості (*багато, кілька, мало*).

Пропозиція: Додати норму § 40, п. 1, 2), 2.8) в такий редакції:

«2.8) складні прикметники, першою частиною яких є слова зі значенням неозначеної кількості (*багато, кілька, мало*): *багатопрогінний, кількагодінний, малолітражний*.

А приклад *багатопрогінний* вилучити із § 40, п. 1, 2), 2.3).

2.3.6 Норма § 40, п. 1, 2), 2.2) дуже важлива для термінології, але її сформульовано неточно й тому її треба уточнити й доповнити прикладами.

Пропозиція: Викласти § 40, п. 1, 2), 2.2) в такий редакції:

«2.2) складні прикметники, утворені зі сполуки дієслова, дієприкметника або власне віддієслівного прикметника з відмінковою або прийменниково-відмінковою формою іменника: *вогнетривкий, волелюбний, деревообробний, машинобудівний, проблемозорієнтований, світлопоглинальний, сміттєочисний, соломоподрібнювальний, сталерозливний, струмовимірвальний, частотонезалéжний*».

2.3.7 Примітка після § 40, п. 1, 2), 2.2) вводить в оману. Прикметники *вантажно-розвантажувальний і контрольно-вимірвальний* справді треба писати з дефісом, але не через наявність префікса, а тому, що ці прикметники підпадають під норму § 40, п. 2, 2), 2.1), бо *вантажно-розвантажувальні роботи*

– це комплекс заходів, спрямованих на піднімання різноманітних вантажів, щоб навантажувати і розвантажувати їх, а *контрольно-вимірювальні прилади* – це прилади, що їх використовують для вимірювання і контролювання різних технологійних параметрів.

Пропозиція: Вилучити § 40, п. 1, 2), 2.2), примітка.

2.3.8 Норму § 40, п. 1, 2), 2.3) про писання разом складних прикметників, перша частина яких утворена від прислівника, а друга – від прикметника чи від дієприкметника, треба уточнити. Також треба переглянути приклади, бо прикметник *тонкомірний* походить від іменника *тонкомір*, тобто підпадає під норму § 40, п. 1, 1), *багатопрогінний* – від *багато прогонів* і його природніше перенести до доданої норми § 40, п. 1, 2), 2.8); а прикметник *круглообертальний* узагалі неправильний. Правильно: *кругообертаний* – який рухається по колу (колу), напр.: *кругообертана піч*, і тут *круг* – це іменник.

Пропозиція: Викласти § 40, п. 1, 2), 2.3) в такий редакції:

«2.3) складні прикметники, перша частина яких утворена від прислівника, а друга – від власне віддієслівного прикметника або дієприкметника, коли обидві частини **спільно** передають чітко визначену ознаку, тобто утворюють семантичну єдність: *важкорозчінний, легкозаймістий, малочутливий, сильнодійний, тугоплавкий; багатоспрямований, важкопрогнозований, високооплачуваний, густозаселений, довгоочікуваний, маловживаний, низькооплачуваний, новоутворений, новозаснований, різноспрямований, свіжозрубаний, свіжоскопаний, слабконатягнутий, тонкомелений, тонкорозпоршений.*».

2.3.8 Примітку 1 після § 40, п. 1, 2), 2.3) про писання прислівника окремо від прикметника чи від дієприкметника також треба уточнити, бо критерій «збереження логічного наголосу на прислівнику», на нашу думку, не досить чіткий. Також треба переглянути приклади, бо зокрема підхід, сфокусований на якісному підготуванні та адаптуванні до певної професії, на нашу думку, правильно називати *професієзорієнтований* (vocationally-orientated) і писати разом, як аналогічний прикметник *проблемозорієнтований*, доданий до прикладів § 40, п. 1, 2), 2.2). А наведений у цій примітці приклад *професійно орієнтований* передає інше значення – той, кого орієнтують професійно (на професійному рівні), тобто фахівці, а не аматори.

Пропозиція: Викласти § 40, п. 1, 2), 2.3), примітка 1 в такий редакції:

«**Примітка 1.** Прислівники, утворені з відносних (зрідка – якісних) прикметників, здебільшого зберігають значення окремої (додаткової) ознаки й тоді не зливаються в одне слово з наступним прикметником або дієприкметником: *абсолютно сухий, валантно пов'язаний, вільно конвертований, діаметрально протилежний, науково обґрунтований, послідовно миролюбний, соціально активний, соціально свідомий, соціально небезпечний, суспільно корисний, суспільно необхідний, хімічно тривкий, чітко окреслений.*».

2.3.9 Часток *власне* і *невласне* часто вживають не лише у фаховій, а й у загальноживаній мові, щоб відрізнити *типове* від *нетипового*. Проте § 44 про писання часток окремо, разом і з дефісом не містять норм про писання цих часток з іменниками і прикметниками. Унаслідок цієї прогалини в одних авторитетних виданнях їх пишуть окремо, а в других – з дефісом. Останнє не має жодних правописних підстав, бо зазначені частки не стають частиною іншого слова.

Пропозиція: Додати до § 44, п. 2 підпункт 15) в такій редакції:

«15) частки *власне* і *невласне* у значенні «у власному / невластому розумінні цього слова» з іменниками і прикметниками: *власне іменник*, *власне прикметник*, *власне числівник*, *власне прислівник*, *власне дієслово*, *власне зв'язки* і *невласне зв'язки*, *власне кількісні* (числівники), *власне пряма* (мова), *власне дієслівні* і *невласне дієслівні* (категорії), *власне зворотне* (значення).».

Примітка. Не плутати частку *власне* з прикметником *власний*, який у формі середнього роду є елементом низки термінів, напр.: *власне ім'я*, *власне значення* тощо.»

Коментар: Зазначені пропозиції до § 40 і § 44, п. 2 апробовано у моїй доповіді на XV Міжнародній науковій конференції «Термінологія і сучасність» (м. Київ, 6 травня 2025 року) й опубліковано в статті Гінзбург М. Триелементні терміни і термінні вислови: правописні проблеми та їхні розв'язки // Термінологічний вісник: Збірник наукових праць / Відп. ред. І.А. Казимирова. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2025. Вип. 8. С. 9–28.

2.4 У § 41, п. 1, 9) і § 44, п. 3, 1) початкове *що-* у будь-яких прислівників витлумачено як частку, що суперечить класифікації, поданої у Словнику української мови: в 11 т. (Київ: Наукова думка, 1970–1980).

Так, у прислівників регулярної повторюваності *щовéчора*, *щогодiни*, *щодéнно*, *щодня*, *щомiсяця*, *щонóчі*, *щорáз*, *щорáзу*, *щорóку*, *щохвилiни* тощо початкове *що-* – це відносний займенник *що*¹ в десятому значенні (т. XI, с. 594–595);

у прислівників прислівники способу дії *щодóху*, *щомóга* і *щосiли*, модального прислівника *щопрáвда* і обставинного прислівника часу *щобiно* початкове *що-* теж є займенником *що*¹, але з іншим, тринадцятим, значенням (т. XI, с. 595);

і лише у форм прислівників найвищого ступеня порівняння з префіксом *най-* (напр.: *щонайбiльше*, *щонайдóвше*, *щонайдóжче*, *щонайкрáще*, *щонаймéнше*, *щонайшiрше* тощо) початкове *що-* дійсно є часткою *що*³ у сьомому значенні, ужитою для підсилення найвищої міри якості (т. XI, с. 599).

Окрім того, у проєкті Правопису чітко визначено, що прислівників регулярної повторюваності (напр.: *щомiсяця*) треба писати разом, а не врегульовано питання, як писати в складніших випадках, напр.: *щодва мiсяцi* або *щодва мiсяцi*, або *що два мiсяцi*; *щодесятий* чи *що десятий* в іменниковому значенні?

Пропозиції:

1) додати норму § 36, п. 1, 9) у такій редакції:

«9) синтаксичні іменники, що складаються із займенника *що* та

порядкового числівника й самостійно виконують у реченні функцію підмета або додатка: *щоперший, щодругий, щодесятий, щосотий, щотисячний* та ін.»;

2) додати норму § 40, п. 1, 3) у такій редакції:

«3) складні прикметники, утворені від трислівних словосполук, які складаються із займенника *що*, числівника (іменника з кількісним значенням) та опорного іменника: *щодвомісячний* (від *що два місяці*), *щокількаденний* (від *що кілька днів*), *щопівхвилинний* (від *що пів хвилини*), *щочвертьгодинний* (від *що чверть години*) та ін.»;

3) вилучити з § 41, п. 1, 9) такі приклади:

«щовечора, щогодини, щоденно, щодня, щодуху, щомісяця, щомога, щоночі, щораз, щоразу, щоріку, щосіли, щохвилини»;

4. додати норму § 41, п. 1, 10) у такій редакції:

«10) прислівники, утворені поєднанням займенника *що* з іменником: *щовечір щовечора, щогодини, щогодину, щодень, щодня, щодобі, щодобу, щодуху, щомісяць, щомісяця, щомога, щоніч, щоночі, щораз, щоразу, щорік, щоріку, щосіли, щотіждень, щотіжня, щохвилини, щохвилину* та ін. Так само разом пишемо відприкметникові прислівники: *щоденно, щодобово, щомісячно, щотижнево* та ін.

Примітка. Займенник *що* пишемо з іменником окремо, якщо між ними стоїть інше слово: *що чверть години* (але *щогодини*); *що другий день, що не день, що Божий день* (але *щодень*); *що кілька кроків* (але *щокрок*); *що два місяці* (але *щомісяця*); *що пів хвилини* (але *щохвилини*).»;

5) вилучити з § 44, п. 3, 1) такі приклади:

«щовечора, щогодини, щодня, щодобі, щодуху, щопра́вда, щоразу, щосіли».

Коментар: Зазначені пропозиції щодо прислівників регулярної повторюваності і похідних від них прикметників і словосполук обґрунтовано в статті Гінзбург М. Влучні українські засоби передавати регулярну повторюваність / Михайло Гінзбург // LANGUAGE: codification, competence, communication / МОВА: кодифікація, компетенція, комунікація, 2024. № 1(10). С. 7 – 30. DOI: 10.2478/lccc-2024-0002

Умовні позначки джерел

Морфологія_2017

Грамматика сучасної української літературної мови. Морфологія. / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, С.О. Соколова. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
Українська мова: програма-конспект з додатком про новий правопис український / М. Наконечний. Харків: Рух, [1928]. 240, 24 с.

Наконечний

РУС 2003

Російсько-український словник: Близько 160 000 слів / Уклад.: І.О. Анніна, Г.Н. Горюшина, І.С. Гнатюк та ін. ; За ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Жайворонка. Київ: Абрис, 2003. 1404 с.

Теоретична морфологія *Теоретична морфологія української мови : академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.*

Шевельов *Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шевельов (Шерех). Мюнхен: Молоде життя, 1951.*

Член колегії Національної комісії
зі стандартів державної мови,
голова ПК 3 “Термінологія”
ТК 133 “Газ природний”,
д-р техн. наук, проф., академік УНГА
15 лютого 2026 р.

М. Д. Гінзбург